

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาในประเด็น ค่านิยม และพฤติกรรมในการดำรงชีวิตของข้าราชการครูที่มีหนี้สิน โดยได้กำหนดขั้นตอนการศึกษาวิจัย 5 ขั้นตอน ดังนี้ คือ

1. การศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร และบุคคล
2. การสร้างความสัมพันธ์
3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การตรวจสอบข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล และเขียนรายงานวิจัย

1. การศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร และบุคคล

1.1 การศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร ซึ่งได้แก่ เอกสาร ตำราวิชาการ วัสดุปรายงานประจำปีของสหกรณ์ออมทรัพย์ครูลำพูน วารสารของสถาบันการเงินต่าง ๆ แผ่นพับ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ

1.2 การศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลที่เป็นบุคคล ซึ่งได้แก่

- (1) ข้าราชการครูสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดลำพูนทั้งที่มีหนี้สิน และไม่มีหนี้สิน จำนวนมากกว่า 50 คน
- (2) เครือญาติของข้าราชการครูที่มีหนี้สิน เช่น บิดา มารดา สามี ภรรยา พี่น้องรวมไปถึงเพื่อนครู นักเรียน ภารโรงและเพื่อนบ้านใกล้เคียง
- (3) นายทุนเงินกู้ยืมในระบบ เช่น เจ้ามือห่วยเถื่อน เจ้าของโรงสีข้าว เจ้าของโรงงานแกะสลัก เจ้าของกิจการค้าห้างร้านต่าง ๆ ฯลฯ
- (4) แหล่งเงินกู้ และสถาบันทางการเงินในระบบ เช่น เจ้าหน้าที่สหกรณ์ออมทรัพย์ครู ลำพูน ธนาคารออมสิน ธนาคารกรุงไทย ธนาคารอาคารสงเคราะห์ และธนาคารเพื่อการเกษตรและ สหกรณ์ (ธกส.)

2. การสร้างความสัมพันธ์

ได้กำหนดไว้ว่าจะเข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มประชากรที่จะศึกษาและแหล่งข้อมูลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลและคำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เป็นเวลา 2 เดือน ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

ส่วนใหญ่เป็นคนที่รู้จักกันมาก่อน แต่ก็มีส่วนที่ไม่ค่อยสนิทกันนัก แต่ก็สามารถพูดคุยได้ เพราะอาศัยเพื่อนช่วยแนะนำอีกที หลังจากได้เข้าไปสร้างความสัมพันธ์ สร้างความคุ้นเคย จนเกิดเป็นความสนิทสนมและเกิดความไว้วางใจกันแล้ว ผู้วิจัยจึงได้เฝ้าติดต่อและติดตาม สอบถาม ตามระยะเวลาที่กำหนดแล้ว ในระหว่างดำเนินการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยยังได้สร้างความสัมพันธ์ สร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มบุคคลที่ไม่ค่อยสนิทที่เป็นกลุ่มญาติพี่น้อง กลุ่มเพื่อนของผู้ให้ข้อมูลตลอดเวลา ดังนั้น ขั้นตอนการสร้างความสัมพันธ์นี้ผู้วิจัยได้นำไปใช้ทุกช่วงเวลา ที่ออกภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูล

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ได้กำหนดวิธีการรวบรวมข้อมูล 5 วิธี ดังนี้

- 3.1 การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม
- 3.2 การสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม
- 3.3 การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (ไม่มีโครงสร้าง)
- 3.4 การสนทนา อภิปรายกลุ่มย่อย ๆ
- 3.5 การบันทึกภาพ

3.1 การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่ทำการศึกษารั้งนี้ในส่วนหนึ่งเป็นเพื่อนร่วมงาน เพื่อนครู ที่มีความคุ้นเคยสนิทสนมกันอยู่เดิมแล้ว และอีกกลุ่มหนึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคยแต่ยังไม่ค่อยสนิทสนมนัก ดังนั้นหลังจากที่สร้างความสัมพันธ์จนคุ้นเคยสนิทสนม และเกิดความไว้วางใจกันแล้วผู้วิจัยจึงได้พยายามเฝ้าติดต่อและติดตามว่าพวกเขาจะไปรวมกิจกรรมอะไรที่ไหนบ้าง เพื่อขอเข้าร่วมกิจกรรมด้วย และในระหว่างทำกิจกรรมนั้น ได้เฝ้าสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการกิน การเล่น การใช้จ่ายว่าเป็นอย่างไร และเป็นสาเหตุหนึ่งของการเป็นหนี้ด้วยหรือไม่ ดังเช่น การเข้าร่วมกิจกรรมเข้าค่าย ลูกเสือ - ยุวกาชาด เนตรนารี กิจกรรมวันประณมศึกษา กิจกรรมวันเด็ก กิจกรรมวันครู กิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ เช่น งานเลี้ยงรับเลี้ยงส่ง งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ งานแต่งงาน งานวันสำคัญทางศาสนา รวมทั้งการไปทัศนศึกษา เป็นต้น

ในการสังเกตแต่ละครั้ง ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่กลุ่มเป้าหมายกระทำนั้น ด้วยเสมอในฐานะที่เป็นข้าราชการครูในสังกัดเดียวกันและกิจกรรมบางอย่างต้องทำร่วมกันทั้งอำเภอหรือทั้งจังหวัด เช่น งานวันประณมศึกษาแห่งชาติ งานวันครู การเข้าร่วมกิจกรรมจึงเป็นไปโดยธรรมชาติ ตามภาระหน้าที่ แต่บางกิจกรรมผู้วิจัยขอเข้าร่วมในลักษณะ

เข้าร่วมโดยไม่ให้ผู้ถูกสังเกตรู้ว่าผู้วิจัยไม่ได้มีส่วนเพียงเกี่ยวข้องแต่อย่างใด เช่น การประชุม สามัญ วิสามัญของสหกรณ์ออมทรัพย์ครู ทั้งระดับจังหวัด และระดับอำเภอการเข้าค่ายลูกเสือ ยุวกาชาด และเนตรนารี ต่างกลุ่ม ต่างโรงเรียน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมนี้ผู้วิจัยได้มีโอกาสพูดคุย สนทนา ซักถาม ร่วมด้วยเสมอ ทำให้ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการเพิ่มขึ้นอีกวิธีหนึ่ง

3.2 การสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)

ผู้วิจัยได้เลือกช่วงเวลาที่ครูที่เป็นหนี้ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายไปทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยได้สอบถามคนรู้จัก คนข้างเคียงของเขาวouldจะไปทำกิจกรรมอะไรที่ไหน เช่น ไปร่วมงานศพ การจัดกิจกรรมนักเรียนที่ต้องออกนอกพื้นที่ต่างๆ ผู้วิจัยได้เข้าไปในงานนั้นด้วย และเฝ้าดูอยู่ห่าง ๆ ว่าบุคคลนั้นมีพฤติกรรมอย่างไร เช่น การช่วยงานเจ้าภาพ การนั่งดื่มเหล้ากับกลุ่มเพื่อน หรือเล่นการพนันไพ่ ไฮโล ด้วยหรือไม่ หรือบางคนพานักเรียนไปเข้าค่าย ผู้วิจัยก็ไปในฐานะไปเยี่ยมเยียนค่าย แต่ไม่ร่วมทำกิจกรรมตามหลักสูตร ซึ่งการเข้าค่ายแต่ละครั้ง กลุ่มครูก็จะแบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามเนื้อหา ตามหลักสูตร หรือมีการตั้งวงดื่มเหล้า และมีการเล่นพนันด้วยหรือไม่ ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ผู้วิจัยเฝ้าดูว่ากลุ่มเป้าหมายมีพฤติกรรมอย่างไร เช่น ดื่มเหล้า เล่นการพนัน หรือไม่เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวเลย

เมื่อต้นเดือนมกราคม พ.ศ.2542 ผู้วิจัยได้ไปสังเกตการเข้าค่ายลูกเสือที่ค่ายลูกเสืออำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูนซึ่งการเข้าไปสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วมนี้ ผู้วิจัยใช้เวลาไม่นานนัก ครั้งละประมาณ 2-3 ชั่วโมงก็ลากลับ แต่ทั้งนี้ในระหว่างที่เยี่ยมเยียน ได้มีการพูดคุยสนทนากับคนรู้จักหลายคน จึงถือโอกาสสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ สอบถามในบางเรื่องที่ต้องการทราบ และเป็นคำถาม คำตอบที่กำลังศึกษาวิจัยอยู่ ซึ่งผลจากการสังเกต จึงทราบว่ากิจกรรมการเข้าค่ายจะมีกลุ่มครูได้แบ่งหน้าที่เพื่อปฏิบัติงานตามความรู้ ความถนัด เมื่อเสร็จสิ้นภาระกิจในแต่ละกิจกรรม หรือเป็นช่วงระยะเวลาพัก จะมีครูจับกลุ่มดื่มเหล้า 1 กลุ่ม จับกลุ่มเล่นไพ่ 1 กลุ่ม และอีกกลุ่มหนึ่งจับกลุ่มเล่นไฮโล ซึ่งขณะนั้นผู้วิจัยนั่งอยู่กับเพื่อนครู 2 คน ห่างจากทั้ง 3 กลุ่ม ประมาณ 3 เมตร ในช่วงเวลานั้นได้เดินเลียบ ๆ เคียง ๆ เข้าไปใกล้ ๆ ทั้ง 3 กลุ่มนั้น พร้อมกับได้ทักทายพูดคุยกับครูทั้ง 3 กลุ่มด้วย ทั้งนี้เพราะกลุ่มครูเหล่านั้นรู้จักกับผู้วิจัยทุกคน

จากการสังเกตกลุ่มที่ดื่มเหล้าจะมีการร้องเพลงเคาะด้วยเคาะขามเป็นจังหวะ หรือนำชิง นำนวลูย กลองมาเคาะจังหวะ ทำนองอย่างสนุกสนาน บางกลุ่มก็เล่น การพนัน เช่น ไฮโล และไพ่ จึงได้ทราบว่า มีการเล่นได้เสียกันค่อนข้างมาก เช่น อาจารย์บังเอิญ (นามสมมติ) เสียไฮโล ประมาณ 12,000 บาท บางคนเล่นเสียเงินหมดเหมือนกัน แต่ไม่ยอมยืมใครโดยใช้วิธี

ติดค้างไว้ก่อน ซึ่งเจ้ามือไฮโลคือนั้นเป็นคนนอกวงการที่คุ้นเคยกับกลุ่มครู และมักจะเข้าไปเปิดการเล่นไฮโลทุกครั้งเมื่อมีการเข้าค่ายลูกเสือ ดังนั้นจึงให้เกร็ดในการติดค้างการพนันได้

3.3 การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview)

ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ 1. กลุ่มครูที่เป็นหนี้ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการศึกษา 2. กลุ่มบุคคลเกี่ยวข้องที่สามารถให้ข้อมูลได้ เช่น บิดา มารดา เครือญาติ เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน และเจ้าหน้าที่สถาบันการเงินที่ข้าราชการครูไปกู้เงินมา

การดำเนินการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการแต่ละครั้ง ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการสร้างความสัมพันธ์ร่วมด้วยทุกครั้ง เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ไม่รู้ตัวว่า ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ และตัวเองกำลังให้สัมภาษณ์อยู่ในขณะนั้น

เวลาและสถานที่ที่ใช้ในการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เป็นดังนี้

3.1.1 ในเวลาราชการ เป็นช่วงเวลาที่ผู้ให้สัมภาษณ์ทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นทางการเช่น ในวันที่สอนหนังสือประจำ หรือในวันที่มีกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งกลุ่มเป้าหมายพานักเรียนไปทำ กิจกรรม เช่น การ เข้าค่ายลูกเสือ- ยุวกาชาด เนตรนารี ในงานวันประถมศึกษาแห่งชาติ และงานแข่งขันกีฬาประจำปี เป็นต้น

3.1.2 นอกเวลาราชการเป็นช่วงเวลาหลังเลิกสอนหนังสือคือที่ทำงานของผู้ให้ข้อมูล วันเสาร์ – อาทิตย์ ส่วนใหญ่จะเลือกเวลากลางวันถึงตอนเย็น สถานที่มีทั้งที่บ้านของผู้ให้ข้อมูล หรือตามร้านอาหารต่าง ๆ ดังกรณีเมื่อประมาณต้นเดือน มกราคม 2543 ผู้วิจัยได้ร่วมกินเลี้ยงงานวันขึ้นปีใหม่ของกลุ่มเพื่อนครู 4-5 คน ที่บ้านของอาจารย์สุทธิพร กลุ่มเป้าหมายที่ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ 2 คน คือ อาจารย์สุทธิพร และอาจารย์สาธิต ในระหว่างนั่งดื่มเหล้าด้วยกันนั้นผู้วิจัยได้ชวนพูดคุย ชักถามเกี่ยวกับการเป็นหนี้ และการหมุนเงินเพื่อใช้หนี้ของเขา ผู้ให้สัมภาษณ์บอกเล่าโดยไม่ปิดบัง เนื่องจากมีความสนิทสนมคุ้นเคยกับผู้วิจัย ระหว่างที่สนทนากันอยู่นั้น ก็มีเพื่อนของเขามาชวนไปเล่นไพ่ (ป็อกแดง) ที่บ้านข้างเคียง ซึ่งผู้วิจัยและเพื่อนอีก 2 คน ที่นั่งดื่มด้วยกันก็ตามไปเล่นด้วย และผู้วิจัยก็ร่วมเล่นด้วย เหตุผลเพราะต้องการจะใช้เวลาสัมภาษณ์อย่างเต็มที่ และเป็นโอกาสที่จะได้สังเกตอย่างมีส่วนร่วมอีกทางหนึ่งด้วย จึงได้ทราบว่า อาจารย์สุทธิพร จ่ายเงินค่าอาหาร ค่าเหล้า เบียร์ แล้ว ยังเสียเงินจากการเล่นไพ่อีกจำนวนไม่น้อย เท่าที่สังเกตท่าทีของเขาไม่ได้แสดงอาการเสียดายเงินหรือเสียใจแต่อย่างใด

การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวครั้งนี้ ใช้เวลาประมาณ 5-6 ชั่วโมง ได้ทราบว่าเงินที่เขาเข้ามาจากแหล่งเงินกู้ต่าง ๆ นั้น นอกจากจะนำมาใช้ให้

เกิดคุณค่ากับครอบครัว เช่น ส่งลูกเรียนหนังสือ ซ่อมแซมบ้าน ปรับปรุงสวนลำไย ชำระหนี้ที่ติดค้างอยู่แล้ว เงินอีกส่วนหนึ่งยังต้องหมดเปลืองไปกับงานทางสังคม การเล่นการพนัน การดื่มกิน ทั้งที่มีประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ด้วย

3.4 การสนทนา อภิปรายกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion)

การเก็บข้อมูลด้วยการสนทนาอภิปรายกลุ่มย่อย เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยได้ตั้งใจใช้วิธีนี้ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องราวของส่วนบุคคล ข้อมูลบางเรื่องหรือพฤติกรรมบางอย่างของกลุ่มเป้าหมายอาจเป็นเรื่องลับเฉพาะของส่วนบุคคล เป็นพฤติกรรมที่ไม่ควรนำมาเปิดเผย แต่ก็มีกิจกรรมที่ทำให้มีการพบปะกันอยู่เสมอ และสามารถพูดคุยกันได้ทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เช่น เมื่อกลางเดือน มกราคม 2542 มีการนัดประชุมเพื่อกำหนดกิจกรรมเข้าร่วมงานวันครู โดยเพื่อนของผู้วิจัยได้เชิญให้ผู้วิจัยเข้าร่วมวางแผนและนัดกินเลี้ยงสังสรรค์ที่ร้านอาหารแห่งหนึ่งในอำเภอป่าซาง รวมทั้งหมด 6 คน และเมื่อมีการดื่มกิน พูดคุยเรื่องงานที่จะเข้าร่วมงานวันครูประจำปีแล้ว ผู้วิจัยจึงได้เริ่มเปิดประเด็นพูดคุย สนทนา ชักถามตามหัวข้อที่เป็นคำถาม และเกี่ยวข้องกับการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลคืออาจารย์ศุภย์ และคนอื่นๆ ก็ได้ร่วมแสดงความคิดเห็น บอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องส่วนตัว เช่น การต้องรับภาระหน้าที่ในการหาเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว การทำสวนลำไย และการทำลำไยนอกฤดู ปัญหาเงินเดือนติดลบ การหมุนเงินในรูปแบบต่างๆ อย่างไม่ปิดบัง แต่จะมีบางคนเท่านั้นที่สงวนท่าทีและไม่เปิดเผยเรื่องที่เป็นส่วนตัวมากนัก ที่เป็นเช่นนี้เพราะกลุ่มข้าราชการครูในกลุ่มโรงเรียนเดียวกัน อำเภอเดียวกันจะรู้จักสนิทสนม กันเคยกันเกือบหมดทั้งอำเภอซึ่งเกิดจากต้องทำงานร่วมกัน มีกิจกรรมร่วมอยู่เนื่อง ๆ

การเก็บข้อมูลด้วยการสนทนาอภิปรายกลุ่มย่อยแต่ละครั้ง ทั้งที่ตั้งใจเปิดประเด็นหรือเกิดจากการบังเอิญโดยไม่ได้ตั้งใจ หรือไม่ได้วางแผนเอาไว้ล่วงหน้าก็ตาม ที่สำคัญการสนทนาอภิปรายกลุ่มย่อยแต่ละครั้งจะได้ข้อมูลค่อนข้างมากกว่าวิธีอื่น ขณะเดียวกันสมาชิกในวงสนทนาได้มีการวิเคราะห์ตรวจสอบข้อมูลที่แต่ละคนให้ไปด้วยในตัว ด้วยการโต้แย้ง ถกเถียงจนได้ข้อสรุปที่เป็นที่ยอมรับของทุกคนในกลุ่ม ซึ่งการสนทนากลุ่มย่อยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมควบคู่ไปด้วย และเมื่อกลับมาถึงบ้าน ผู้วิจัยรีบบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มย่อยครั้งนี้ทันที โดยมีเหตุผลว่าถ้าปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไปนาน หรือบันทึกช้าผู้วิจัยอาจลืมหรือข้อความอาจตกหล่นได้ วิธีนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการประมาณ 4 – 5 ครั้ง

3.5 การบันทึกภาพ

ผู้วิจัยได้ทำการบันทึกภาพเพื่อบันทึกข้อมูลในส่วนที่ขาดออกจากวิธีจดบันทึก เช่น ถ่ายภาพเกี่ยวกับบรรยากาศของกิจกรรมต่างๆ การกินการเที่ยว การแต่งกาย การเข้าร่วมกับชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มเป้าหมายที่มีหนี้สินค่อนข้างสูง โดยได้รับอนุญาตจากกลุ่มเป้าหมายด้วยความเต็มใจ การพิจารณาเลือกภาพที่บันทึกโดยยึดหลักว่าไม่ให้กลุ่มเป้าหมายต้องได้รับความเสียหาย เช่น ภาพงานเลี้ยง งานวันเกิด หรือภาพที่จะทำให้กระทบกระเทือนต่อสภาพทางสังคม เช่น ภาพบ้านทั้งภายนอกและภายใน ภาพข้าวของเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวก (โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ เป็นต้น)

4. การตรวจสอบข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การตรวจสอบข้อมูลเพื่อให้ข้อมูลที่ได้นั้นถูกต้อง แม่นยำ และเป็นข้อเท็จจริงมากที่สุดนั้นเป็นสิ่งจำเป็นมาก ดังนั้นข้อมูลที่ได้นั้นในแต่ละครั้งรวมทั้งข้อมูลทั้งหมด ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบโดยใช้วิธีแบบสามเส้า เช่น การสัมภาษณ์ในประเด็นเดียวกัน ใช้คำถามเดียวกันกับบุคคล 3 กลุ่ม ในวัน เวลา และสถานที่ต่าง ๆ กัน คำตอบจะสอดคล้องหรือต่างกันอย่างไร เช่น ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามในประเด็นการปฏิบัติหน้าที่ การเข้าร่วมงานสังคม การประกอบอาชีพเสริมในแต่ละวันและสภาพปัญหาจนนำไปสู่การเป็นหนี้กับกลุ่มคน 3 กลุ่มคือ กลุ่มครูที่เป็นหนี้ กลุ่มครูที่ไม่มีหนี้ กลุ่มเจ้าหน้าที่สหกรณ์ออมทรัพย์ครูลำพูนหรือนาทุนเงินกู้ยืมในระบบ ถ้าได้คำตอบจากทั้ง 3 กลุ่มตรงกัน แสดงว่าข้อมูลนั้นถูกต้อง แต่ถ้ายังมีที่แตกต่างกันอยู่มาก จำเป็นต้องไปสัมภาษณ์ในประเด็นเดิมซ้ำอีก อาจเป็นบุคคลกลุ่มเดิมหรือกลุ่มใหม่ก็ได้ แล้วตรวจสอบข้อมูลของทุกกลุ่มอีกครั้ง ถ้าข้อมูลตรงกันถือว่าข้อมูลนั้นถูกต้องแม่นยำ แล้วนำข้อมูลไปดำเนินการในขั้นตอนต่อไป การตรวจสอบข้อมูลนี้ ผู้วิจัยจะกระทำอยู่ตลอดเวลา คือหลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลได้ในแต่ละครั้ง เมื่อกลับมาถึงที่พักจะจัดแยกประเภทข้อมูล จัดระบบข้อมูล แล้วนำมาตรวจสอบตามวิธีแบบ 3 เส้าดังกล่าว

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลพร้อม ๆ กับการตรวจสอบข้อมูลหลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ในทุก ๆ ครั้ง ซึ่งผู้วิจัยจะใช้การวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างข้อมูลที่ได้จากวิธีการต่าง ๆ และจากแหล่งต่าง ๆ เช่น นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เปรียบ

เทียบกับข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มย่อย การสังเกตและจากเอกสาร จะกระทำเช่นนี้ซ้ำ ๆ กันหลายครั้งและในทุก ๆ ครั้งที่มีการเก็บข้อมูลอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา หลังจากนั้นจะนำข้อมูลทั้งหมดที่เก็บมาได้แยกแยะประเภทของข้อมูล ถ้าเป็นข้อมูลประเภทเดียวกันก็จะจัดให้อยู่ในหมวดเดียวกัน เมื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูลแต่ละประเภทแล้ว จะทำการวิเคราะห์ตรวจสอบข้อมูลไปพร้อม ๆ กัน ดังนี้คือ นำข้อมูลแต่ละหมวดหมู่มาตรวจสอบแบบสามเส้า จนถูกต้องแล้วนำมาวิเคราะห์ด้วยการเปรียบเทียบ เช่น นำข้อมูลที่ได้จากการสังเกตมาเปรียบเทียบกับข้อมูลในเอกสาร หรือนำข้อมูลที่ได้จากการอภิปรายสนทนากลุ่มย่อยมาเปรียบเทียบกับข้อมูลในเอกสาร เป็นต้น เมื่อได้ข้อมูลถูกต้องแม่นยำและครบถ้วนแล้ว จึงจัดบันทึกรายงานลงในแบบบันทึกภาคสนามที่เตรียมไว้ เพื่อเขียนรายงานผลการวิจัยในขั้นตอนต่อไป

การดำเนินการเก็บข้อมูลครั้งนี้ผู้วิจัยได้เริ่มเก็บข้อมูลตั้งแต่กลางปี พ.ศ. 2541 มาสิ้นสุดการเก็บข้อมูลเมื่อ เดือน มกราคม 2545 รวมเวลา 3 ปีครึ่ง